

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - גני הדר פתח תקוה

ברכת שהחינו בר"ה - מקור הברכה ומשמעותה

הסוגייה המופיעה במס' **'עירובין'** (מ' ע"ב) דנה בשאלה, האם יש לומר ברכת הזמן בר"ה וביוה"כ. תוך כדי דיון ישנה התייחסות גם לברכת הזמן הנאמרת בג' רגלים ועל פרי חדש. מתוך עיון בסוגייה נלמד על ההבדלים בין הקבוצות שונות, מתי בדיוק יש לומר את הברכה, בכניסת החג או על הכוס, וכמו כן נברר את המושגים **'רשות'** ו**'חובה'** בהקשר לברכת הזמן. נביא בתחילה את לשון הסוגייה :

ואמר רבה כי הוינא בי רב הונא איבעיא לן מהו לומר זמן בראש השנה וביום הכפורים כיון דמזמן לזמן אתי אמרינן, או דילמא כיון דלא איקרו רגלים לא אמרינן. לא הוה בידיה.

כי אתאי בי רב יהודה אמר - **אנא אקרא חדתא נמי אמינא זמן**

אמר ליה רשות לא קא מיבעיא לי, כי קא מיבעיא לי חובה מאי

אמר לי - **רב ושמואל דאמרי תרווייהו - אין אומר זמן אלא בשלש רגלים...**

מאי הוי עלה?

שדרוה רבנן לרב יימר סבא קמיה דרב חסדא **במעלי יומא דריש שתא**. אמרו ליה - זיל חזי היכי עביד עובדא, תא אימא לן כי חזייה אמר ליה - דלויה לרטיבה רפסא ליה בדוכתייה

אייתו ליה כסא דחמרא **קדיש ואמר זמן**

והלכתא - **אומר זמן בראש השנה וביום הכפורים**. והלכתא - **זמן אומר אפילו בשוק**.

האם נהגו לברך זמן בר"ה ויוה"כ בתחילת תקופת האמוראים

סוגייה זו פותחת בעדותו של רבה, שכאשר היו אצל **רב הונא** התעוררה אצלם שאלה - האם יש לומר **'זמן' בר"ה וביוה"כ**, ולא היתה בידו תשובה לשאלה זו. לאחר מכן, לאחר שרבה הגיע לשיבתו של **רב יהודה**, שאל גם אותו שאלה זו, והוא ענה לו, שהוא מברך זמן אפילו על דלעת חדשה. רבה הבין מתשובתו, שהוא מברך זמן על דלעת כברכת **הרשות** ולא כברכת **חובה**, ועל כן מדגיש, שברור לו שניתן לברך זמן בר"ה ויום הכיפורים כברכת הרשות, אלא שהוא רוצה לדעת האם ישנה חובה לברך זמן בימים אלו. ועונה לו רב יהודה **שגם רב וגם שמואל סוברים שאין אומרים 'זמן' אלא רק בשלושה רגלים**.

רואים בבירור שהיה הבדל בין שלושת הרגלים לר"ה ויוה"כ. השאלה לא נשאלה לגבי שלושת הרגלים, ומשמע שכולם נהגו לברך בהם זמן. **וצריך להבין**, כיצד נהגו בר"ה וביוה"כ, שעל רקע זה מתעוררת השאלה לגביהם. כי סביר להניח, שאם כולם היו נוהגים לברך, אז לא היתה מתעוררת השאלה. וכמו כן, אם אף אחד לא היה נוהג לברך, אז גם אז לא היתה מתעוררת השאלה. אלא **נראה לומר**, שבר"ה וביוה"כ היו כאלה שבירכו והיו שלא בירכו. ועל רקע מציאות זו עורר רבה את השאלה, האם ישנה חובה לברך או לא.

ויש לשאול - כיצד נוצרת מציאות כזו? האם לא נקבע מראש בצורה מדויקת באילו חגים יברכו 'זמן'? וכיצד במשך כל תקופת התנאים לא נוצר נוהג מחייב בעניין, עד שאנו מוצאים, שבתחילת תקופת האמוראים עדיין שואלים, האם יש חיוב לברך זמן בימים אלו, וגם לרב הונא ראש ישיבת סורא אין תשובה לדבר?

הסבר צדדי הבעיה

ונראה, שצדדי הבעיה היו - האם ההלכה לא קבעה באופן חד משמעי את חובת אמירתה בר"ה ויוה"כ, וגם לא התגבש נוהג אחיד בעניין, ולכן חלק בירכו זמן וחלק לא בירכו, או שכן נקבעה הלכה שיש לברך, ולמרות זאת עדיין לא הפכה ברכה זו לנוהג קבוע בעם.

מהצגת צדדי הבעיה בגמרא, משמע, בשלושת הרגלים מלבד שהם באים **'מ'זמן לזמן'** מכונים גם **'רגלים'**, בעוד שר"ה ויוה"כ אינם מכונים **'רגלים'**, אלא רק שהם באים **'מ'זמן לזמן'**. את ההגדרה **'רגלים'** לשלושת החגים : פסח, שבועות וסוכות, אנו מוצאים בתורה עצמה : **'שלוש רגלים תחג לי בשנה**. את חג המצות... וחג הקציר... וחג האסיף' (שמות כ"ג, י"ד - ט"ז). ר"ה ויוה"כ לא מופיעים ברשימת הרגלים, אך הם כלולים ברשימת **'ה'מועדים'** המובאת בפרשת **'אמור'** (ויקרא כ"ג, ד' - מ"ד). והגמרא כאן מגדירה **'מועד'** כאירוע הבא **'מ'זמן לזמן'**, כלומר חל במחזוריות של פעם אחת בשנה. ניתן למצוא לכך גם אסמכתא בתורה, שהרי לגבי חג הפסח נאמר : **'וושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה'** (שמות י"ג, י), ומפרש **'רש"י'** במקום : **'משנה לשנה'**, ו**'אונקלוס'** מתרגם : **'מ'זמן לזמן'**.

ושאלת רבה היתה, האם הסיבה לקביעת ברכת הזמן בשלושת הרגלים היתה בגלל שהם **'רגלים'**, ולכן לא תיקנו בר"ה ויוה"כ כי הם לא מוגדרים **'כ'רגלים'**. או שהסיבה לקביעת ברכת הזמן בשלושת הרגלים היתה בגלל שהם באים **'מ'זמן לזמן'**, ולכן התקנה היתה שיש לברך זמן גם בר"ה ויוה"כ מכיוון שבאים **'מ'זמן לזמן'**.

ברכת הזמן נתקנה מראש רק בשלושת הרגלים

במענה לשאלה זו, אומר רב יהודה לרבה, שרב ושמואל אמרו שניהם שאין אומרים זמן אלא בשלושת הרגלים. על פי דברים אלו, משמע, שלגבי **שלושת הרגלים** תוקנה ברכת הזמן **כחובה** כבר בזמן קדום, כנראה ע"י אנשי כנסת הגדולה כמובא במס' **'ברכות'** (ל"ג ע"א) : **'אמר ליה רב שמן בר אבא לרבי יוחנן מכדי אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות'**. אך לא תיקנו ברכה זאת לגבי ראש השנה ויום הכיפורים. וכנראה, שהיו שנהגו לברך כברכת הרשות בגלל שהם באים **'מ'זמן לזמן'**, והיו כנראה כאלה שלא בירכו זמן בימים אלו.

הרצון לקבוע נוהג אחיד גם בר"ה ויוה"כ והקביעה הסופית

בחלק השני של הסוגייה, שואל הגמ' : **'מאי הוי עלה'**, כלומר, כיצד החליטו בסופו של דבר בעניין זה. ומובא בגמ' שרבנן שלחו בערב ר"ה את יימר סבא אל רב חסדא, שהיה מהדור השלישי של אמוראי בבל, בכדי שיראה האם רב חסדא נוהג לומר זמן לביל ר"ה או לא. **נראה לומר**, שהמציאות שחלק מברכים וחלק לא מברכים לא היה מצב תקין, ויעורר בכל פעם את השאלה האם יש לברך או לא. ולכן רצו לקבוע מנהג קבוע ואחיד לגבי ברכת הזמן בר"ה, והחליטו שיקבעו זאת על פי מנהגו של רב חסדא. ולאחר שהתברר שהוא מקדש ומברך זמן, נקבעה הלכה מחייבת שאנו נוהגים בה עד היום שיש לברך זמן בר"ה ויוה"כ.

מהותה של ברכת הזמן

על פי מה שאמרו רב ושמואל שהתקנה לברך זמן היתה בתחילה רק לגבי שלושת ה'רגלים' שמוגדרים כ'זמנים', נראה לומר, שבברכה - 'שהגיענו לזמן הזה' אנו מודים לה' שזכינו להגיע לרגל הזה. אך לאחר שקבעו לברך זמן גם בר"ה ויוה"כ המשמעות התרחבה, ובברכת הזמן אנו מודים לה' גם על מועדים שבאים מזמן לזמן.

הברכה תוקנה על השמחה שישנה בשלושת הרגלים

אך עדיין יש להבין, מדוע בכלל תיקנו לברך את ברכת הזמן ברגלים, כי בגמרא רק מובא, שברגלים שהם זמנים תיקנו לברך זמן, אך לא מפורש מדוע תיקנו ברכה זאת. והעובדה שהרגלים מכונים זמנים, אינה נותנת לנו הסבר מדוע תיקנו לברך את ברכת הזמן בזמנים אלו. יש מן הראשונים המדגישים, שברכה זו באה עקב 'שמחה' הנגרמת לאדם בשל המאורע המסוים, ורק ב'רגלים' מוזכרת 'שמחה'. וכמו שאומר 'ר' אלעזר מגרמייזא' (הרוקח הגדול סי' שע"א): "ועל שמחות תקנו שהחיינו כמו הרגלים..."

לעומת מה שמצאנו בתורה בקשר ל'רגלים', הרי שבהקשר לר"ה ויוה"כ אין אנו מוצאים בתורה את היבט ה'שמחה'. ודבר זה מחזק את ההרגשה, שברכת הזמן קשורה דווקא לשלושת הרגלים, ומסביר את העובדה, שדווקא לגבי ה'רגלים' נהגו כולם לברך זמן.

הבעיה בנוסח 'לזמן הזה' בר"ה ויוה"כ ובפרי חדש

למדנו בגמרא שהיו כאלה שבירכו זמן כברכת הרשות גם בר"ה ויוה"כ, ורב יהודה מספר על נוהגו לברך זמן כברכת הרשות גם על דלעת חדשה. ויש לברך, מה משמעות ברכת הזמן במקרים אלו, על מה בדיוק אנו מברכים את ה'. שהרי, לגבי שלושת הרגלים נוסח הברכה מובן לנו, שאנו מודים לה' על ה'רגלים' שנתן לנו, ומשמעות 'לזמן הזה' זהה למשמעות של 'לרגל הזה', אך לגבי ר"ה ויוה"כ שאינם מוגדרים כ'זמנים' אז מה המשמעות של נוסח הברכה 'לזמן הזה'. וכן לא מובן הנוסח לגבי פרי חדש, כי היה צריך להודות לה' על הפרי עצמו, אך נוסח הברכה מדבר על הזמן הזה.

והיה ניתן לומר, שאנו מברכים את ה' על שנתן לנו זמן מיוחד שבו חלים ר"ה ויוה"כ, או על הזמן שבו גדלים פירות חדשים. אך הסבר זה אינו תואם את ההסבר שמובא בגמרא עצמה, שאומרת שיש שנהגו לברך על דבר הבא 'מזמן לזמן' כלומר משנה לשנה. ואם מברכים על זמן שיש בו ייחודיות מסוימת, למה הוא צריך לבוא משנה לשנה, שיברכו ברכה זו גם אם יבוא בהפרשים של פחות משנה או יותר משנה, כי העיקר הוא שזה זמן שיש בו ייחודיות מסוימת.

כמו כן, בפרי חדש היה צריך לברך, על פי הסבר זה, בשעה שהגיע הזמן של גמר גידולו, ולא בשעה שהוא עצמו ראהו לראשונה, וכמו שבר"ה ויוה"כ מברכים בשעה שהגיע הזמן והתקדש היום. ומה אם יראה את הפרי באיחור רב, או שמא לא יראהו כלל, מדוע לא יברך על ה'זמן' המיוחד שהגיע?

הברכה לה' על שהחיינו וקיימנו

לכן, נראה לתת הסבר אחר על פי נוסח הברכה: "ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", ולראות את עיקר הברכה במלים - "שהחיינו וקיימנו", ולא דווקא בסיומת - "לזמן הזה". יתכן, שבשלב המאוחר בו קבעו לברך גם בר"ה ויוה"כ, לא ראו את הדגש בברכה זו, דווקא בהודאה לה' על ה'זמן' שהגענו אליו, אלא גם שמו את הדגש על כך שהחיינו וקיימנו אותנו במשך תקופה ארוכה של שנה שלימה. את התחושה של שנה שחלפה, אין אנו חשים בכל יום רגיל, אלא בימים או במאורעות החוזרים באופן קבוע מדי שנה בשנה, ויש בהם איזו שהיא ייחודיות, הגורמת לנו להיזכר, שכבר חלפה שנה מאז חל מאורע זה בפעם הקודמת. לכן, דווקא בדברים הבאים 'מזמן לזמן' קבעו גם כן לברך ברכה זו, וכאשר מגיעים לר"ה ויוה"כ, האדם מרגיש בצורה חזקה שהוא זכה לשנה נוספת של חיים, ובמיוחד שענין חיים ומוות הם מוטיב מרכזי בימים אלו, ולכן מברך את ה' על שהחיינו וקיימנו.

וכן לגבי פרי חדש עצם זה שהגיעה העונה של הפרי, זה לא נותן לו את התחושה הזו, אלא דווקא כאשר רואה לראשונה את הפרי החדש, הוא נהיה מודע לכך שעברה שנה מהעונה הקודמת, ומודה לה' על החיים שהעניק לו.

ונראה, לחזק רעיון זה, על ידי דין בהלי חנוכה המובא במס' 'שבת' (כ"ג ע"א) שגם הרואה נר חנוכה מברך זמן למרות שאינו מדליק. ומה הטעם לברך, בשעת ראיית הנרות, שהדליק אדם אחר, הרי 'הרואה' אינו מקיים בזה שום מצווה? אלא נראה מכאן, שהברכה היא על הזמן שחלף, וראיית הנרות מזכירה לו שחלפה שנה, ויש להודות לה' על שהחיינו וקיימנו.

וסעד לשיטה זו אפשר למצוא בדברי ה'ב"ח' (או"ח, סי' כ"ט): "אם הוא שמח ומברך לו יתברך על שהחיינו וקיימנו עד הזמן הזה". וכן אומר ה'ט"ז' (רי' דוד הלוי, שו"ע או"ח, סי' תרע"ו, סעיף א'): "שלענין זמן אנו מברכים לו יתברך, שנתן לנו חיות, עד זמן שנעשה בו נס, והיינו שנתן לנו חיות שנה תמימה על העברי".

מתי מברך זמן על פרי חדש

רב יהודה אמר - 'אנא אקרא חדתא נמי אמינא זמן', אך לא אמר מתי אומר זמן על פרי חדש. אך ב'ירושלמי' מס' 'פסחים' (פ"י ה"ה) : "אמר רבי תנחומא ויאות מי שראה תאינה בכורת שמא אינו צריך להזכיר זמן". ומדבריו משמע שצריך לברך בשעת הראיה של הפרי החדש. וכן מפרש 'רש"י' בסוגיה ב'עירובין': "אקרא חדתא. כשאני רואה דלעת חדשה משנה לשנה אמינא זמן". וכן נפסק להלכה בשו"ע (או"ח, סי' רכ"ה, סעיף ג'): "הרואה פרי חדש מתחדש משנה לשנה מברך שהחיינו, אפילו רואהו ביד חברו או על האילן, ונהגו שלא לברך עד שעת אכילה". מהנוסח הזה משמע, שמלכתחילה אכן עדיף לברך מיד בשעת הראיה.

וזה מחזק את הסברנו לעיל, שבברכת הזמן אין אנו מודים לה' על הפרי שנתן לנו, אלא על כך שהחיינו במשך השנה החולפת, וכבר כאשר רואים את הפרי החדש על האילן, אנו מודעים לכך שחלפה שנה, וב"ה אנו חיים וקיימים. ונראה, שהעדיפו לדחות את הברכה לזמן אכילת הפרי, כי בשעת האכילה האדם מברך ברכה זו בכוונה ובשמחה גדולים יותר.

וכמו שראינו לגבי ברכת הזמן במועדים שנקבע להלכה שאומרו אפילו בשוק, כלומר, ברגע שנכנס החג מיד יכול לברך זמן, שהרי כבר הגיע הזמן, אך דחו זאת לזמן אמירת הקידוש, למרות שלפעמים אומרים אותו זמן רב לאחר שכבר נכנס המועד, כי אז מברך בשמחה ובכוונה גדולים יותר. אך ביוה"כ שהוא יום תענית, ולא ניתן לברך זמן בעת הקידוש, לכן אומרים אותו בבית הכנסת בכניסת החג.

לעילוי נשמת - הגיליונות והלימוד מוקדשים לע"נ לומדי הכולל : ר' משה חיים בן שרגא פייבל הלוי שוורץ ז"ל.
ר' אברהם הכהן בן חנוס ז"ל. ולעילוי נשמות - 'חללי נצר אחרון' שמטעם ארגון - 'עמיתים'.

השיעורים מתקיימים בבית הכנסת הניכי הישיבות - רח' מנחת שלמה 3 גני הלך פתח תקוה

שעה 11.15 - שיעור בגמרא מסכת עירובין. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש.

ביום ה' שיעור בפרשת השבוע (שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש)

לפרטים נא לפנות בטלפון - 0548448692. לתגובות הערות והארות ולקבלת הגיליון במייל, גם במהדורה מורחבת,

נא לפנות לכתובת - Ingber@bezeqint.net